

Ötən əsrlərdə Azərbaycan Ermənistan tərəfindən dəfələrlə hücumlara məruz qalıb. Haylar təkcə ərazilərimizə göz dikməyiblər. Tariximizdən tutmuş musiqimizə, mətbəximizə kimi bütün dəyərlərimizə sahib olmağa çalışıblar. Özlərinin yalancı dövlətçilik siyasətini daha da genişləndirmək məqsədilə Azərbaycanın sahib olduğu bütün maddi-mədəni dəyərlərinə tamah sahiblər. Əvvəlcə ərazilərimizi - əsasən, İrəvan xanlığını zəbt etdilər. Daha sonra Qarabağ torpaqlarında məskən saldılar. Beləcə, tam yerlərini rahatlayandan sonra özlərini regionun "sahibi" və "Hayastan" nümayəndələri kimi təqdim etdilər.

Qəzetimizin 13 iyun tarixli nömrəsində Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Kamran İmanovun "Qədim mətnlər və klassik mənbələr erməniçilik saxtakarlıqlarını və uydurmalarını ifşa edir və ya "Armeniya" ərazisinin haqiqi sakinləri haqqında" kitabında tarixi Azərbaycan torpaqları olan İrəvan xanlığı - Zəngəzur qəzası, Göyçə mahalı, Qarabağ torpaqları və digər ərazilərimizin haylar tərəfindən necə işğal edilməsindən söhbət açılır. Eyni zamanda, ermənilərin qondarma tarixlərini və özlərini necə qədim dövlətlərə calağ etməkləri ifşa edilir.

Kitabda ümumilikdə İrəvan xanlığı və ətraf ərazilərin haqiqi sakinləri haqqında çox geniş və müfəssəl məlumat verilir. Tarixi Azərbaycan torpaqlarından zamanla mərhələli şəkildə didərgin salınan, dəfələrlə deportasiya siyasətinə məruz qalan azərbaycanlıların yaşadıkları faciələrdən bəhs edilir. Həmçinin, hayların "Armenian / Erməni" adını çox sonralar mənimsəmələri məsələsinə də toxunulur. Tarixin özündə belə, yerləri yanlış olan ermənilər bütün dövrlərin baş bəlası olub. Bu üzdənirəq millət tarix boyu bütün gəzdikləri coğrafiyalara qarşı ərazi iddiasında olublar. Yeri-yurdu məlum olmayan haylar fürsət düşən kimi özlərini qədim tarixin ən mötəbər zamanlarına da "calamağı" unutmamışlar. Lakin tarixi faktlar, sənədlər, arxiv sənədləri haqqıqətindən nədən ibarət olduğunu aydın şəkildə göstərir. Bu mənada, Kamran İmanovun haqqında söz açdığımız kitabı haylara və onların saxta tarixlərinə ən tutarlı cavabdır.

Mövzusun aktuallığını, erməni saxtakarlığını ifşa edən tarixi faktların əhatəliliyini və oxucu marağını nəzərə alaraq kitabdan həmin məqaləni təqdim edirik. "Respublika".

(əvvəli 11 və 12 iyun tarixli saylarımızda)

"Armeniya" termininin hay-ermənilərə aidliyi olmadığı halda, başqa bir sualı cavablandırmaq gərəkdir: Nəyə görə Araz / Araks çayı məhz bu cür adlandırılıb və bu hidronimin etimologiyası nədən ibarətdir? İlk öncə onu qeyd etməliyik ki, erkən fessaliyalılar yunan dilində danışmırdılar, hətta ümumiyyətlə, bu dildə Strabonun qeyd etdiyi hidronimin etimologiyasına dəlalət gətirən heç bir söz mövcud deyil. Balkan və Kiçik Asiya xalqlarının bir neçə dilini yaxşı bilən Herodotun fikrincə, fessaliyalılar onun bilmədiyi və hətta "barbar dili" adlandırdığı pelasq dilində danışmırdılar. "Pelasqların hansı dildə danışdıqlarını dəqiq deyə bilmərəm. İndiki pelasqlara dair onu deyə bilərəm ki, onlar Tirsəndən şimala doğru yerləşən Kreston şəhərində yaşayırlar (pelasqlar bir zamanlar dorialı adlandırılan tayfanın qonşuları idi və indi Fessamiotida adlanan ölkədə məskunlaşıblar) və sonralar Hellespontda Plakiya və Skillakin təməlini qoyaraq afinalılara qonşu oldular, digər pelasq şəhərləri də var idi ki, sonralar onların adı dəyişdirildi. Və dediklərimdən belə bir nəticə çıxarmaq mümkündür ki, pelasqlar barbar dilində danışmırdılar".

Beləliklə, Herodot hesab edirdi ki, fessaliyalılar pelasq, yəni ellinlər üçün yad, barbar dilində danışmırdılar və pelasq mənşəli olan Yunanıstanın ekser sakini ellinləşmədən öncə öz dillərində ünsiyyət qururdu, Elladanın əvvəlki adı

isə Pelasqiyadır (Herodot I, II). Bu məlumatlar digər qədim yunan müəllifi olan Fukitid ("Tarix", V ə.) tərəfindən təkrarlanmışdı, Strabon isə öz "Coğrafiya"sında yazırdı ki, pelasqlar Yunanıstanda hökm sürən ən qədim tayfalarından biridir. Strabon onların daim hərəkətdə olduqlarını və tez-tez köç etdiklərini qeyd edirdi. Eyni məlumatı romalı müəllif Plutarx özünün "Сравнительное жизнеописание" kitabında verirdi. Romul pelasqların yerdəyişməsindən yazarkən, qeyd edirdi ki, Romanın əsasını "az qala bütün dünyanı dolaşmış gəzməmiş" pelasqlar qoyub. Və nəhayət, bir çox antik müəllif qeyd edirdi ki, ellinlər pelasqları Fessaliyadan sıxışdırıb xaric edəndən sonra, pelasqlar dənizi aşmış, İtaliyaya qədəm qoydular və etrusk xalqını yaratdılar. Bu xalqı romalıların tursk, yunanlar isə türhen adlandırdı. Yunanıstanda qalmış pelasqlar assimilyasiya oldular. Herodot belə hesab edirdi ki, pelasqların son məkanı Lemnos adası olmuşdur ki, burada onlar e.ə. VI əsrə qədər öz izlərini qorumuşdular. Burada ucalan stelanın üzərindəki pelasq yazıları bu dilin Hind-Avropa mənşəli olduğuna dair təsəvvürləri təmənlən təkrar edir. Mütəxəssislərin fikrincə, bu dilin etnokipr dilinə qohumluğu çatır.

"Qafqaz Albaniyası və Kiçik Asiya Xattları" (Bakı, Müəllif Hüquqları Agentliyi, 2014) əsərinin "Kipr miqrasiyası" bölməsində qeyd etmişdik ki, bizim era-

dan əvvəl 4-cü minillikdən, 3500-2750-ci illərdən bizim eraya qədər bəlli olan Kiprdəki ən qədim məskunlaşma yeri Kittim (Xirokitiya) yerli əhalini özünə tabe edən və kittiya xalqını və ya etnokiprliyə yaratmış Xattilər tərəfindən məskunlaşdırılmışdır. Sonradan Fələstinə ələ keçirən və Xett dövlətinin dağılmasından sonra "Filimstimlər" (buradan "Fələstin" adı yaranıb) adlanan Axeylər deyirdilər ki, onlar Kittim ölkəsindən (yeni Kipr adasından) və Krit adasından gəlmişlər, finikiyalı tacirlər və dənizçilər də Kipri Kittium adlandırdılar və Axeylər tərəfindən məhv edilmiş Kittionu bərpa etdilər. Qeyd edək ki, ekspertlərin fikrincə, Kittimin etnokipr dili Xattilərin (Xattili) və etruskların dili ilə oxşar olmuşdur. Bu, bizə belə deməyə əsas verir ki, Turan qəbiləsi olan Xattilər tərəfindən həyata keçirilmiş Kipr miqrasiyasının davamı olan digər miqrasiyalar da olmuşdur və Xattilərin dilinin etnokiprliyə və ya kittiyalıların, pelasqların və etruskların dili ilə oxşarlığı heç də təsadüfi deyildir. Bu, Alban tarixinin müəllifi Kalankatuklu Musanın özü tərəfindən də təsdiq edilir: "... Onlardan, kittiyalılarından - Yafətin oğullarından ayrıldı və kiplrilərin bütüncü adasına gətdilər, kittiyalıların şimal ölkələrində yaşayan həm qəbilələri, onlardan isə aluanlar törəmişlər" (Kitab 1, Fəsil 2). "Qafqaz Albaniyası və Kiçik

...Hayastan, əslində, Ermənistan deməkdir. Bilmirəm nəyə görə ingilis dilində, rus dilində Hayastana Armenia deyirlər, çünki ermənilər özlərini hay adlandırdılar, öz ölkəsini Armenia yox, Hayastan adlandırdılar. Bu tarixçilərin işidir. Mən bunun səbəbini bilirəm, amma yaqın ki, gərək Azərbaycan tarixçiləri də daha dolğun tədqiqatlar aparsınlar.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti.

"Armeniya" ərazisinin həqiqi sakinləri haqqında

Erməni saxtakarlığına tutarlı cavab

Asiya Xattları" əsərində xatt-turanlıların mənşəyi və onların dilinin ümumiyyətlə Turan dilinə, o cümlədən də prototürk dilinə yaxın olmasına dair faktlar göstərilir. Xattilərin - kittiyalıların - pelasqların - etruskların əlaqələri haqqında deyilənləri davam etdirərək, prof. C.Kempbell xattilərin-xettlərin tarixi barədə mülahizələri ilə tanış olaq ("The Hittites. Their Inscriptions and their History", Montreal, Toronto, 1890).

C.Kempbell qeyd edir ki, Etrusk yazıları olan Umbrian tabletlərində ehtimal edilir ki, etrusklar üç hissədən ibarət olmuşlar: Tusker, Naharser və Japusser. Tusker və ya Tuskidən olanlar qərbdə təmsil olunmuşdular və onlar assuriyalılar tərəfindən göstərilən Tuscarharser və ya Naharci elə (Xatt) Nairisi

bilesinin nəsil budağından biri olmuşdur (Nairi haqqında daha ətraflı K.İmanovun "Qədim mətnlər və klassik mənbələr erməni saxtakarlıqlarını ifşa edir və ya digər xalqların siyasi tarixini, tarixi coğrafiyasını və mədəniyyətini özünü-küleşdirməklə hay-erməni qədimliyinin qurulma cəhdləri", Bakı, 2017, 2018, Müəllif Hüquqları Agentliyi (rus dilinə tərcümədə "Древние тексты и классические источники разоблачают армянские фальсификации") kitabında daha ətraflı tanış olmaq olar.

Armenusun, hansının ki dilində onun qəbilə üzvləri danışmışlar, mənşəyi haqqında məsələni və bu qəbilənin yaranmasını araşdırdıqdan sonra, biz Armenusun və onun yoldaşlarının müəyyən etdiyi Araz adının mənası haqqında suala cavab verməyə çalışacağıq. Bizə

dağlıq silsilələrlə ayrılmış bir sıra dərin vadilərdən ibarətdir, Peney (Olimp şəhərinin cənubundakı müasir Pinos) isə Pindanın yuxarı hissəsindən başlayaraq vilayəti 2 hissəyə kəsmişdir.

Peney, o həm də Arazdır, bölmə xətti funksiyasına malik olaraq, qədim zamanlarda elə tarixi Fessaliyanı iki hissəyə bölmə bir sərhəd xətti olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu gün də Araz sərhədayıncı çaydır, qədim dövrlərdə isə bəzi tarixçilərə görə, Volqa çayı Araz adı altında Skif ərazisini Sarmatiyadan ayırmışdır. Bir sözlə, qədim dövrdə "Araz" termini "bölmə, sərhədayıncı çay" kimi şərh edilirdi. Strabon da məhz terminin bu etimoloji yükünü xatırladır.

Azərbaycan tarixşünas-lingvisti Elşad Əlili ilk dəfə Araz adının "ayırıcı, ara" kimi etimologiyasını araşdırdı və bu sözün prototürk köklərini axtarmağın zəruriliyi barədə təklif irəli sürdü. Həqiqətən, əgər biz türk dilinin leksikasına əməl etsək, azərbaycanlılar üçün tamamilə aydındır ki, "ara" sözü "boşluq, bir hissə və ya nəyinsə arasında məkanı" bildirir.

Qədim türk dilində "ar" feli "bölmək, ayırmaq" (yeri gəlmişkən, "arıtmaq" felindən törəyən "ari" sözü "ayırmaq, təmizləmək", misal üçün, "düyü antmaq", yəni düyünün lazımsız qatışıqlardan ayırmaqla təmizləmək) mənasını verir. "Arv" feli türk dilinin aglutinativ təbiətinə görə kök kimi bir çox törəmə sözlərə malikdir. Məsələn, "aralamaq", kəsmək və ya "davamı var" kimi tərcümə olunan, məzmunca isə "ayrı-ayrı hissələr" mənasını ifadə edən "ardı var" söz birləşməsi.

Elə qədim türk termini olan "araq", yəni "aralıqda yerləşən" ("Qədim Türk Lüğəti", SSRİ Elmlər Akademiyası, 1969) sözü də "aqa" - "ara" (aralıq) sözündən törəmiş sözdür, bunu Araz çayının etimologiyasını "sərhəd çayı" kimi şərh edən Strabon da təsdiqləyir. Belə alınır ki, Armenin ana dili türk və ya prototürk dili ilə qohumdur, ona görə ki, bu

gün də bütün türk dillərində və dialektlərində "ara" sözü "arasında" sözləri vardır.

Fikrimizcə, bu təbiidir, çünki Xatti - turanlıların nəslindən olan pelasqların dili, təbii ki, Turan köklərinə malik olmuşdur. Bu da vacibdir ki, Turan türk dillərindən başqa bütün qədim dillərdən yalnız etrusk dilində "ar" felinə oxşar "ars" - "itələmək, ayırmaq" sözü olmuşdur (Paolo Agostino's "Etruscan Glossary"). Bu da təsadüfi deyildir, çünki etruskların özləri əslində Yunanıstandan İtaliyaya köç etmiş pelasqlar olmuşlar.

Yeri gəlmişkən, artıq etruskların ölü olan qədim dili Türk dili ilə çoxlu paralellərə malikdir və bununla bağlı bir çox xarici və yerli nəşrlər vardır. Həmçinin qeyd edək ki, romalı tarixçi Appian "Mithridat müharibələri" əsərində "Araz" çayının adını türk sifəti "Araqı"yə daha yaxın olan "Arake" şəklində göstərir. Türk dilinin fonologiya qanununa əsasən, sözün sonunda gələn "q" kar samitinin sonradan "d" və "z" ilə əvəzlənməsini nəzərə alsaq, bugünkü "Araz" adı olduqca aydın olur.

Bu materialı yekunlaşdıraraq təsdiqləyirik ki, Armen və onun yoldaşları turanlıların, prototürklərin pelasq dilində danışmışlar və istər "Armen", istərsə də "Araz" adı prototürk, Turan köklərinə aiddir, deməli, ən azı təxminən 3 min il əvvəl bölgədə prototürk turan dilinin daşıyıcıları olmuşlar.

Və yenidən, yekun olaraq daha əvvəl sitat gətirdiyimiz qaynaqdan professor C.Kempbellin maraqlı bir fikrini misal götürək. C.Kempbell yazırdı ki, "Turanlar Kiçik Asiya torpaqlarındakı Arianların və Samilərin sələfləri olmuşlar... və buna görə də Turan imperiyasının sərhədləri daxilində şəxsi adlar, coğrafi və ya mifoloji adlar da daxil olmaqla, ən qədim terminlərin etimologiyasını onların nümayəndələrinin dilində axtarılmışına haqq qazandırır".

(davamı növbəti saylarımızda)